

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΩΝ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ ΤΗΣ ΠΡΟ-ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ ΣΤΗ 2η ΧΙΛΙΑΕΤΙΑ π.Χ.

Η Ήπειρος, στη ΒΔ άκρη τής ελληνικής χερσονήσου, κατέχει καίρια θέση στη διακίνηση λαών, αγαθών αλλά και πολιτιστικών ιδεών και ρευμάτων από τα προϊστορικά χρόνια.

Κατοικημένη στα παλαιολιθικά και ίσως και στα νεολιθικά χρόνια από νομάδες κυνηγούς και κτηνοτρόφους, διατήρησε σ' όλη τη διάρκεια της προϊστορικής εποχής, τον παραδοσιακό και συντηρητικό τρόπο ζωής και ανέπτυξε ένα ιδιότυπο και ξεχωριστό πολιτισμό, πολλά στοιχεία του οποίου επιβίωσαν και στους ιστορικούς χρόνους. Στη διαμόρφωση αυτού του πολιτισμού κύριος συντελεστής στάθηκε η μορφολογία του εδάφους της με τις πολλές οροσειρές και τις ελάχιστες πεδιάδες, που δεν επέτρεπε στους κατοίκους ευκολία μετακινήσεων και παρακολούθησης του πολιτισμού των γειτονικών της περιοχών.

Αυτό, βέβαια, δεν σημαίνει ότι η Ήπειρος ήταν μια απομονωμένη περιοχή. Η γειτνίασή της στα δυτικά με τα Ιόνια νησιά και την Ιταλία, στο βορρά με τις περιοχές των Βαλκανίων και στα ανατολικά και νότια με τον Αιγαϊακό χώρο επηρέασε σημαντικά τις εξωτερικές σχέσεις της με τους κατοίκους αυτών των περιοχών.

Δηλωτικά των σχέσεών της με τα Βαλκάνια και τον ευρύτερο κεντροευρωπαϊκό χώρο μπορούν να θεωρηθούν τα ακόλουθα ευρήματα:

1. Χειροποίητη κεραμική με πλαστική διακόσμηση (κατηγορία II), χρονολογούμενη από την ΠΕ εποχή ως το τέλος της Χαλκοκρατίας στην Ήπειρο¹ και χαρακτηριστική του πολιτισμού Lausitz (Buckelkeramik).

2. Μιά γάλκινη ΥΕΙΙΒ τριγολαβίδα από το Καλμπάκι (ΜΙ. 63β)² με διακόσμηση έκτυπων στιγμών στα σκέλη, που είναι χαρακτηριστική όμοιων αντικειμένων από τις παραδουνάβιες περιοχές³.

3. Ένα γάλκινο ΥΕΙΙΒ-Γ δαχτυλίδι από τον Ελαφότοπο-Ζαγορίου⁴ με λοξά άκρα που καταλήγουν σε αντιθετικά ελίσσόμενες σπείρες (οκτώσχημο). Η

1. ΑΕ (1969) 190-1, Δωδώνη 5 (1976) 282. Βλ. όμως, Wardle, (1977) 181.

2. ΑΕ (1956) 126-7, εικ. 2:6.

3. Έ.α., 127 υποσ. 3 και σελ. 147, Δωδώνη 5 (1976) 286, πίν. 5β.

4. ΑΕ (1969) πίν. 24α: ιβ, Δωδώνη, έ.α. 287, πίν. 7α.

διπλή σπείρα ως διακόσμηση δαχτυλιδιών και ψελίων συναντιέται στην κεντρική Ευρώπη και τις παραδουνάβιες περιοχές απο τον 16ο ως τον 9ο αι. π.Χ.¹ και γι' αυτό το ηπειρωτικό δείγμα μπορεί να θεωρηθεί ως επείσακτο απο αυτές τις περιοχές. Δύο άλλα με γωνιώδη ακμή στην επιφάνεια του κρίκου τους (ΜΙ. 3296)² θυμίζουν ανάλογα απο τάφους της κεντρικής Ευρώπης³.

4. Έξι χάλκινα ΥΕΠΒ-Γ ψέλια απο το Καλμπάκι, Ελαφότοπο και Μαζαράκι (ΜΙ. 61, 62, 3293-3295, 3315)⁴ με τοξωτό στέλεχος και δύο επάλληλα και αντίθετα τοποθετημένους σπειροειδείς δίσκους, που θεωρούνται ως κεντροευρωπαϊκά προϊόντα (Lausitz culture) αφού ο τύπος είναι άγνωστος στον Αιγαιακό χώρο, αλλά με μακρά παράδοση και χρήση στην κεντρική Ευρώπη (17ος-19ος αι. π.Χ.)⁵.

5. Μία χάλκινη ΥΕΠΓ περόνη (Α/Α.22) από τα Πράμαντα⁶, ελλιπής την κεφαλή, με τρία ακανόνιστα σφαιρικά εξογκώματα και διακόσμηση διαγραμμισμένης τεθλασμένης γραμμής στο στέλεχος, που θεωρείται απο τον Hammond ως επείσακτη απο το Βορρά⁷.

6. Χάντρες απο χαλκό (49) και ήλεκτρο (12) βόρειας προέλευσης⁸.

7. Δύο δρεπανοειδή ΥΕΠΒ και Γ μαχαίρια απο το Καλμπάκι και τον Ελαφότοπο (ΜΙ. 64, 3292), για τη βόρεια καταγωγή των οποίων συμφωνούν όλοι οι μελετητές¹⁰.

8. Τέσσερεις μονόστομοι (Α/Α. 87, 90, ΜΙ. 113, 114) και δύο διπλοί (Α/Α. 83, ΜΙ. 942) ΥΕΠΒ-Γ πελέκεις απο τη Δωδώνη, Τσέργιανι και Άρτα¹¹ θεωρούνται απο τον Hammond ως επείσακτοι απο την Ουγγαρία-Σλαβονία¹².

1. *AE* (1956) 124-5, (1969) 188 υποσ. 1, *LMTS*, 72, *PPS* 31 (1965) 224, *Περατή Β'*, 293 υποσ. 9, *AAA I* (1968) 293. Βλ. πρόσφατη συζήτηση του τύπου αυτών των δαχτυλιδιών απο την I. Kilian στο *JRGZM* 27 (1980) 249 κ.ε. και τον Harding, *The Mycenaean and Europe*, 141.

2. *AE* (1969) πίν. 24α: η, 30β:α, *Δωδώνη*, έ.α., 287, πίν. 7α.

3. Έ.α., 187 υποσ. 3-5.

4. *AE* (1956) 116, ειχ. 2, (1969) πίν. 24α: θ, ι, *Δωδώνη*, έ.α., 288, πίν. 6-7.

5. *AE* (1959) 124-5, *Δωδώνη*, έ.α., 288, υποσ. 8.

6. *Epirus* 178, 355, 359-360, fig. 25:2.

7. Έ.α. και *Δωδώνη*, 5 (1976) 289, υποσ. 4.

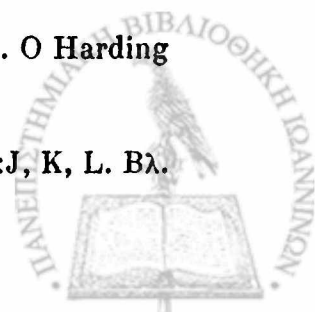
8. *Δωδώνη*, έ.α., 291 υποσ. 1-3. Βλ. επίσης Bouzek, *SIMA XXIX*, 55, Harding, *The Mycenaean and Europe*, 68ff.

9. *AE* (1956) 125-6, ειχ. 2:4, (1969) 184-7, ειχ. 2-3, πίν. 24γ και δ (άνω), *Δωδώνη*, έ.α., 296, πίν. 11.

10. *Δωδώνη*, έ.α., 296 υποσ. 3. Βλ. επίσης, Bouzek, *SIMA XXIX*, 148. Ο Harding (*The Mycenaean and Europe*, 131) όμως τα θεωρεί ως «local forms».

11. *Δωδώνη*, έ.α., 298, πίν. 12α.

12. *Epirus*, 331-3, 336, fig. 22:B1-4, pl. XXIb (2), *SGH*, 42, fig. 3:J, K, L. Βλ. όμως αντίθετη γνώμη μου (ντόπια καταγωγή), *Δωδώνη*, έ.α., 298-9.

9. Ένα ξίφος τύπου Naue II από τη Ζεραβίνα (Α/Α. 114) των ΥΕΙΙΒ-Γ χρόνων¹, για το οποίο ο Hammond υποστηρίζει κεντροευρωπαϊκή προέλευση².

10. Εννέα φλογόσχημες αιχμές δοράτων (ΜΙ. 60, 3193, 3310, 3324, 3325, 3328, 3330, Α/Α. 119, 129) και ίσως μια φυλλόσχημη (ΜΙ. 3309) από διάφορες θέσεις της ΥΕΙΙΑ-Γ εποχής³ είναι επείσακτες ή επηρεασμένες από κεντροευρωπαϊκά πρότυπα⁴.

Επείσακτα στοιχεία από τον Αιγαϊακό χώρο ή επηρεασμένα από Αιγαϊακά πρότυπα είναι τα παρακάτω ευρήματα:

1. Ο τειχισμένος οικισμός της ακρόπολης της Εφύρας και ίσως της Κίπερης (Τορόνης) θεωρούνται ως απομιμήσεις των μυκηναϊκών ακροπόλεων⁵.

2. Ο θολωτός μυκηναϊκός (ΥΕΙΙΑ-Β) τάφος της Κίπερης⁶.

3. Πέντε μυκηναϊζοντα (ΥΕΙΙΑ-Β) αγγεία από το Μαζαράκι και τη Δωδώνη και δύο μυκηναϊκά (ΥΕΙΙΑ2-Β, ΥΕΙΙΒ-Γ1) από το Μαζαράκι και την Καστρίτσα (ΜΙ. 3321, 3322, 3324, Α/Α. 14, 38 και ΜΙ. 3320, 3339), καθώς και μυκηναϊκά όστρακα (ΥΕΙΙΑ-Β) από άλλες θέσεις⁷.

4. Χάντρες από υαλόμαζα με ανάγλυφη διακόσμηση ροζετών από τον Τύμβο Γ της Εφύρας (επείσακτες από τα Ιόνια νησιά ή την μυκηναϊκή Ελλάδα)⁸.

5. Ένα μαχαίρι με Τ-σχημη λαβή (Α/Α. 68, ΥΕΙΙΒ) από τη Δωδώνη⁹, για το οποίο υποστηρίζεται κρητομυκηναϊκή προέλευση¹⁰.

6. Πέντε τουλάχιστον διπλοί πελέκεις με ελλειψοειδή οπή στειλέωσης των ΥΕΙΙΒ-Γ χρόνων (Α/Α. 86, 94, ΜΙ. Ζ116, 439, 1853)¹¹, που ίσως είναι επείσακτοι από τη Ν. Ελλάδα¹².

1. *AE* (1969) 194 υποσ. 2, *Epirus*, 319, 323-4, fig. 19:c, pl. XXIc.

2. Έ.α., 323-4 και υποσ. Επίσης, *SGH*, 43 υποσ. 2. Πρβλ. επίσης, Bouzek, *SIMA XXIX* 127 (Variety V:2).

3. *Δωδώνη*, έ.α., 312-3, πίν. 20 και 18.

4. Έ.α. 313, υποσ. 9. Βλ. επίσης πρόσφατη συζήτηση από Bouzek, έ.α., 137ff., Harding, έ.α. 169 και Avila, *PBF V*: 1, 66ff.

5. *Θεσπρωτία*, 62, *Δωδώνη*, έ.α., 277, πίν. Ια.

6. Έ.α. Βλ. επίσης, Papadopoulos, *AM* 96 (1981) 7ff., Bouchholz et al., *Die Ägäische Bronzezeit*, 377.

7. *Δωδώνη*, έ.α., 281 υποσ. 4 και σελ. 283 υποσ. 4.

8. *ΠΑΕ* (1984)

9. *ΑΔ* 20B (1965) 350 υποσ. 26.

10. *Δωδώνη*, έ.α., 296 υποσ. 5.

11. Έ.α., 300, πίν. 12-15.

12. Έ.α. 301, υποσ. 2-7. Βλ. επίσης, Bouzek, *SIMA XXIX*, 46, Harding, *The Mycenaeans and Europe*, 127.

7. Έξι εγχειρίδια Τ-σχημα (σταυρόσχημα) απο διάφορες θέσεις (ΜΙ. 59 3216, 3331, 3332, 3333, Α/Α. 104) της ΥΕΠΙΑ2-Β, Γ εποχής¹, που πιθανότατα προέρχονται απο τον Αιγαιακό χώρο².

8. Έξι ξίφη (σταυρόσχημα και κερατόσχημα, ΜΙ. 3304, 206Α-Β, Α/Α. 109, 112, 113) απο διάφορες θέσεις των ΥΕΠ-ΙΙΑ χρόνων³, που θεωρούνται απο τους Δάκαρη και Hammond ως επείσακτα απο την Κρήτη ή τη μυκηναϊκή Ελλάδα⁴.

9. Δώδεκα φυλλόσχημες αιχμές δοράτων απο διάφορες θέσεις των ΥΕΠΙΑ-Γ χρόνων (ΜΙ. 221, 704, 910, 3127, 3308, 3326, 4076, 4375, Α/Α. 211, 123, 124, 125)⁵, για τις οποίες υποστηρίζεται Αιγαιακή προέλευση⁶.

Με βάση τα παραπάνω αρχαιολογικά στοιχεία, που δεν μπορούν να θεωρηθούν πλήρη και οριστικά, καθώς η περιοχή είναι ελάχιστα εξερευνημένη, οι εξωτερικές σχέσεις της Ηπείρου στη 2η χιλιετία π.Χ. (α) περιορίζονται χρονικά στην Ύστερη Χαλκοκρατία (π. 1600-1100 π.Χ.)⁷, (β) εκτείνονται σε σχετικά ευρύ γεωγραφικό χώρο (Βαλτική, Κεντρική Ευρώπη, Ιταλία, Ιόνια νησιά, μυκηναϊκή Ελλάδα, Αιγαίο), (γ) οφείλονται κατά κύριο λόγο στην καίρια και στρατηγική θέση της-σταυροδρόμι συνάντησης διάφορων λαών και πολιτιστικών ρευμάτων - αλλά και σε δύο άλλους εξίσου σημαντικούς παράγοντες, δηλ. την καλύτερη οργάνωση του βιοτικού επιπέδου των κατοίκων με την καλύτερη εκμετάλλευση και αξιοποίηση των φυσικών πόρων της περιοχής και στην άφιξη αποίκων (στα ΝΔ παράλια κυρίως) από τη Ν. Ελλάδα και μεταναστών-επιδρομέων-μισθοφόρων πολεμιστών (;) απο την κεντρική Ευρώπη μέσω της Ιταλίας-Αδριατικής και των χερσαίων διαβάσεων των προς Β. γειτονικών βαλκανικών χωρών (Ιλλυρίας, Σερβίας, Δ. Μακεδονίας), (δ) είναι περισσότερο εμπορικές (ανταλλαγή και διακίνηση ντόπιων προϊόντων όπως π.χ. κτηνοτροφικών, ξυλείας, πυριτόλιθου με κεντροευρωπαϊκά και Αιγαιακά (ήλεκτρο, χάλκινα εργαλεία και όπλα, κοσμήματα) παρά πολιτιστικές (απομίμηση μυκηναϊκών οχυρώσεων, τάφων και ταφικών εθίμων, κεραμεικής, βελτίωση του οπλισμού με τη χρήση πιο αποτελεσματικών κεντροευρωπαϊκών όπλων κ.ά.).

1. Δωδώνη, έ.α., 304-6, πίν. 16.

2. Βλ. σχετική συζήτηση και βιβλιογραφία απο μένα στη Δωδώνη, έ.α., 306-7 και υποσημειώσεις.

3. Δωδώνη, έ.α., 307 πίν. 17γ-δ.

4. ΑΕ (1956) 134-5 υποσ. *Epirus*, 322. Η Sandars (*AJA* 67, 1963, 125) όμως δεν αποκλείει την πιθανότητα ντόπιας κατασκευής τους απο τεχνίτες που είχαν ασκηθεί στη Ν. Ελλάδα ή στην Κρήτη.

5. Δωδώνη, έ.α., 311-2, πίν. 18-19.

6. Έ.α., 312 υποσ. 7-8 Βλ. επίσης, Avila, *PBF* V:1, 66 ff.

7. Σχέσεις με τη Ν. Ελλάδα και Μακεδονία απο το τέλος της 3ης χιλιετίας π.Χ., που υποστηρίζει ο Hammond (*Epirus*, 312, 314) με βάση την κεραμεική, δεν είναι ακόμα πειστικά τεκμηριωμένες.

Οι εξωτερικές αυτές σχέσεις της Ηπείρου δεν αλλοίωσαν ουσιαστικά τον ιδιότυπο ντόπιο πολιτισμό της και δεν κατόρθωσαν να απαλείψουν τον συντηρητισμό και πρωτογονισμό του, τον επηρέασαν όμως αρκετά και βοήθησαν στη βαθμιαία ανάπτυξη και εξέλιξή του στο τέλος της 2ης χιλιετίας π.Χ. και στους ιστορικούς χρόνους.

ABSTRACT

THE PROBLEM OF EXTERNAL RELATIONS OF PREHISTORIC EPIRUS IN THE 2nd MILLENIUM B.C.

by

Thanasis Papadopoulos

In this paper the problem of external relations of Epirus during the 2nd millenium B.C. is examined. There are many elements (architectural remains, pottery, artefacts) showing or indicating links of this region with the Balkans, Italy and Central Europe to the north, north-west and Mycenaean Greece, Crete and the Aegean to the south, although a strong local conservatism can be easily traced throughout this period.

**University of Ioannina
Department of History and Archaeology**

